

Євгенія КОВАЛЬЧУК

МИСТЕЦТВО КНЯЖОЇ ВОЛИНІ У ЗБІРНИКАХ МАТЕРІАЛІВ НАУКОВИХ КОНФЕРЕНЦІЙ “ВОЛИНСЬКА ІКОНА: ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РЕСТАВРАЦІЯ”

Помітне поживлення студій над мистецькою культурою однієї з найважливіших сторінок історії Волині – періоду княжої доби отримало різноманітне відображення й у збірниках матеріалів наукових конференцій з волинського іконопису, присвячених дослідженню і реставрації волинської ікони. Починаючи від 1994 р., їх організовує Волинський краєзнавчий музей разом зі своїм найбільшим відділом – Музеєм волинської ікони. Відтоді по 2019 р. проведено 26 конференцій, матеріали яких опубліковано, відповідно, у 26 щорічних збірниках. Вони виходили під різними назвами – “Волинська ікона: дослідження і реставрація”, “Пам’ятки сакрального мистецтва Волині на межі тисячоліть”, “Сакральне мистецтво Волині”, проте основне спрямування пропонованих досліджень залишалося незмінним.

Немало завдяки саме цим конференціям та публікації їх матеріалів Волинський краєзнавчий музей став своєрідним неофіційним координаційним центром дослідження пам’яток сакрального мистецтва Волині, долучивши до їх вивчення вітчизняних та зарубіжних вчених з Польщі, Білорусі, Росії, Литви, музейних працівників та реставраторів. Конференції традиційно присвячені пам’яті українського вченого – історика мистецтва Павла Жолтовського (1904–1986), який, фактично, започаткував новітнє вивчення мистецької спадщини Волині й при безпосередній участі якого в різні історичні періоди сформовано збірки сакрального мистецтва в ряді музеїв України, втім і декількох музеях Волині. Зокрема, упродовж 1970 – першої половини 1980-х років він виступив ініціатором й учасником наукових експедицій Рівненського обласного і Волинського краєзнавчих музеїв, Острозького історико-культурного заповідника з виявлення, обліку, збирання історичних і мистецьких пам’яток у знятих з реставрації і діючих культових спорудах¹. На основі немало укомплектованої при

¹ Про них див.: Ковальчук Є. І. Формування фонду сакрального мистецтва у Волинському краєзнавчому музеї (1929–2012 роки): Монографія. Луцьк, 2013; Її ж. Експедиції Волинського краєзнавчого музею 1981–82 рр. по обстеженню культових споруд Волині на предмет виявлення, обліку і збору цінних мистецьких пам’яток Волинський музей. Історія і сучасність. Тези та матеріали I науково-практичної конференції, присвяченої 65-річчю Волинського краєзнавчого музею та 45-річчю Колодяженського літературно-меморіального музею ім. Лесі Українки. 16–17 червня

1994 р., м. Луцьк. Луцьк, 1994. С. 11–12; Її ж. Жолтовський і експедиції Волинського краєзнавчого музею Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Тези та матеріали наукової конференції, присвяченої 90-річчю П. М. Жолтовського. Луцьк, 1994. С. 11–13; Її ж. До питання обліку і збереження пам’яток іконопису в церквах Волині Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Тези та матеріали II міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 29 листопада – 1 грудня 1995 р. Луцьк, 1995. С. 21; Її ж. До проекту програми охорони і

його безпосередній участі колекції іконопису Волинського краєзнавчого музею у 1993 р. і створено Музей волинської ікони.

У наукових збірниках матеріалів конференцій Волинського краєзнавчого музею за минулі 27 років оприлюднено близько сотні статей на теми мистецтва княжої Волині, що само по собі здатне вказати на важливість та актуальність відповідного напрямку досліджень. Тематична спрямованість збірників, звісно, стосується не лише іконопису, а й інших пам'яток сакрального і не тільки

збереження пам'яток історії і культури в діючих культових спорудах *Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Тези та матеріали III Всеукраїнської наукової конференції, м. Луцьк, 12–13 грудня 1996 р.* Луцьк, 1996. С. 56–59; *І ж.* До питання музейного і церковного співробітництва у збереженні і дослідженні пам'яток давнього мистецтва Волині *Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Доповіді та матеріали IV наукової конференції, м. Луцьк, 17–18 грудня 1997 р.* Луцьк, 1997. С. 68–69; *І ж.* Музейні експедиції Павла Жолтовського по Волині *Замосцько-Волинські музейні зошити. Минувле майбутньому. Роль польського і українського музейництва в збереженні і документуванні культурної спадщини Пограниччя. Т. 4. Zamość, 2006–2007.* С. 253–260; *І ж.* Перше дослідження рухомих пам'яток у церквах Любомльського району. 80-ті роки ХХ століття *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Любомль в історії України та Волині. Науковий збірник Матеріали ХХV Волинської обласної історико-краєзнавчої конференції, м. Любомль, 25 жовтня 2007 р.* Вип. 25. Луцьк, 2007. С. 319–320; *І ж.* Павло Жолтовський – дослідник сакрального мистецтва Волині *Могилянські читання 2007 року: Збірник наукових праць: Музейники ХХ століття – дослідники української сакральної культури* Київ, 2008. С. 48–58; *І ж.* Формування фонду сакрального мистецтва у Волинському краєзнавчому музеї *Волинський музей: історія і сучасність. Матеріали IV Всеукраїнської наукової конференції присвяченої 80-річчю Волинського краєзнавчого музею та 60-річчю Колодяженського літературно-меморіального музею* *Лесі Українки, Луцьк–Колодяжне, 19–20 травня 2009 р.* Науковий збірник. Вип. 4. Луцьк, 2009. С. 118–123; *І ж.* Волинь у пошануванні Павла Жолтовського. До 105-річниці від дня народження *Волинська ікона: дослідження і реставрація. Матеріали XVI міжнародної наукової конференції, присвяченої 105-й річниці від дня народження Павла Жолтовського, 70-й річниці утворення Волинської області та 810-й річниці Галицько-Волинського князівства, Луцьк, 4–5 листопада 2009 р.* Науковий збірник. Вип. 16. Луцьк, 2009. С. 6–10; *І ж.*

Павло Жолтовський у дослідженні сакрального мистецтва Волині *Фундатори музейних колекцій та реалії сучасного стану розвитку музейної справи: науковий збірник за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 145-річчю від дня народження М. Ф. Біляшівського та 135-річчю від дня народження Д. М. Щербаківського.* Київ, 2014. С. 246–253; *І ж.* Слово про вченого. До 110-ї річниці від дня народження П. М. Жолтовського *Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XXI міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 16–17 жовтня 2014 р.* Науковий збірник. Вип. 21. Луцьк, 2014. С. 6–9; *Обухович Л. Я.* Щоденник наукової експедиції Волинського краєзнавчого музею 1984 року *Волинська ікона: дослідження та реставрація.* Науковий збірник. Матеріали ХХV міжнародної наукової конференції, Луцьк, 25–26 жовтня 2018 р. Вип. 25. Луцьк, 2018. С. 3–11; *Бондарчук Я.* Збірка іконопису Острозького історико-культурного заповідника (історія формування та дослідження) *Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи, краєзнавства і туризму в м. Острозі і на Волині: науковий збірник.* Вип. 1. Острог, 2006. С. 51–67; *І ж.* Збірка іконопису Острозького історико-культурного заповідника (історія формування, реставрації та дослідження) *Волинська ікона: дослідження та реставрація: науковий збірник матеріалів XV міжнародної наукової конференції, 25–26 вересня 2008 р., м. Луцьк.* Вип. 15. Луцьк, 2008. С. 37–44. *Луць В.* Матеріали до історії музейних збірок волинського іконопису *Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації: науковий збірник матеріалів V наукової конференції, 27–28 серпня 1998 р., Луцьк.* Луцьк, 1998. С. 22–32; *Його ж.* Волинські ікони ХІІІ–ХVІ століть *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: Збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного гуманістичного університету.* Вип. 5. Рівне, 2000. С. 65–86; *Його ж.* Іконописна майстерня Острога першої половини ХVІІІ ст. *Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації: тези та матеріали III Всеукраїнської наукової конференції, (Луцьк, 12–13 грудня 1996 р.).* Луцьк, 1996. С. 32–33.

сакрального мистецтва, а також матеріалів до їх вивчення, зокрема, побутування, дослідження та реставрації. Публікації, залежно від тематики, можна розподілити на декілька блоків, а саме: археологічні пам'ятки, образотворчі (малярство, графіка, скульптура, декоративне різьблення, металопластика, лиття), пам'ятки архітектури і монументально мистецтва в часових межах X–XIV ст. Найповніше на сторінках видрукованих досі наукових збірників відображено проблематику, пов'язану з різними аспектами вивчення найдавніших волинських ікон – Холмської, Дорогобузької та Луцької Богородиці з Емануїлом, а також монументального малярства княжої доби. Поодинокі автори неодноразово зверталися і до собору святого Іоана Богослова в Луцькому замку, теми ансамблю ікон у релігійній мистецькій культурі княжої Волині. Значний і вартісний з наукового огляду блок матеріалів стосується також археологічних досліджень та реставрації пам'яток. Статті Володимира Александровича, Віктора Мельника, Людмили Міляєвої, Василя Пуцка, Олександри Шевлюги, Юрія Дибби найповніше відображають дослідження мистецтва княжої доби.

У пропонованому огляді авторські статті з мистецтва княжої Волині подано за номерами випусків наукових збірників матеріалів конференцій згідно з наведеною класифікацією із короткою характеристикою змісту окремих важливіших з того чи іншого огляду публікацій. Спершу пропонуємо бібліографічний опис збірника, а далі наведено авторів, назви їх статей та сторінки публікацій.

Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Тези і матеріали наукової конференції, присвяченої 90-річчю П. М. Жолтовського (Луцьк, 23–24 листопада 1994 р.). Луцьк, 1994. 81 с.

Откович З. Ікона “Богородиця Одигітрія” кін. XIII – поч. XIV ст. з Успенської церкви села Дорогобужа на Рівненщині зі збірки Рівненського краєзнавчого музею (спроба атрибуції). С. 28–30.

Це перша у матеріалах конференції публікація, присвячена унікальній пам'ятці малярства Галицько-Волинської держави – іконі Дорогобузької Богородиці (Рівненський обласний краєзнавчий музей, далі – РОКМ). Авторка висловлює свої міркування щодо реконструкції ікони, збереженої обрізаною вздовж контуру, і датує її XIII – початком XIV ст., використовуючи результати вивчення унікальної позиції національної релігійної мистецької культури, отримані у процесі реставрації та реставраційного дослідження.

Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Тези та матеріали II Міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 29 листопада – 1 грудня 1995 р. Луцьк, 1995. 56 с.

Пуцко В. Ранні ікони Волині. С. 5–7.

Російський дослідник Василь Пуцко, зазначаючи обмаль збережених пам'яток образотворчого мистецтва XI–XV ст., робить спробу встановити джерела творчості майстрів, зокрема, шукає відтворення іконографії у кам'яному різьбленні та писемній традиції. Він подає своє датування двох з-поміж найдавніших ідентифікованих досі ікон Волині. Богородицю Одигітрію з церкви в Дорогобужі датовано близько 1300 р., а ікону Богородиці з Емануїлом з церкви Покрову Богородиці в Луцьку (Київ, Національний художній музей України, далі – НХМ України) – близько 1500 р. Зазначене датування автор зберіг і в подальших публікаціях з достатньо численними відкликаннями до обох пам'яток. У статті подано чорно-білі ілюстрації обох ікон та кам'яних іконок XIII ст., віднайдених на території Волині, яка тепер належить до Польської

Республіки, – Богородиці Одигітрії з місцевості Грудек Надбужний та Спаса з території історичного Червена.

Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Доповіді та матеріали IV наукової конференції, м. Луцьк, 17–18 грудня 1997 р. Луцьк, 1997. 139 с.

Пуцко В. Волинські рецепції візантійської іконографічної схеми. С. 41–46.

Лильо І. Три етапи розвитку візантійсько-грецьких зв'язків мистецької культури давньої Волині. С. 46–49.

У статтях Василя Пуцка та Ігоря Лильо розглянуто зв'язки візантійської та волинської ікони, виділено три етапи у розвитку візантійсько-грецьких зв'язків мистецької культури давньої Волині, зазначено впливи візантійської іконографічної схеми на розвиток волинського іконопису.

Пескова А. Археологічні дослідження церкви Успіння Богородиці в селі Дорогобуж. С. 77–83.

Відома російська дослідниця в галузі архітектурної археології Анна Пескова подала матеріали вивчення у 1988 р. зусиллями Архітектурно-археологічної експедиції Ленінградського відділення Інституту археології АН СРСР кам'яного Успенського храму XII ст. в Дорогобужі на Рівненщині. На основі результатів археологічних відкриттів запропоновано реконструкцію будівельної історії пам'ятки, виділено три етапи її будівництва, втім пізніші.

Артюх В. Знахідка давньоруського енкалпіона на Шацьких озерах. С. 84–85.

Львівський дослідник Вадим Артюх запропонував матеріал про знахідки пам'яток X–XII ст. у 1986 р. під час археологічних досліджень багатошарового поселення біля села Затише. Подано опис та репродукцію віднайденого енкалпіону.

Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Тези та матеріали V наукової конференції, м. Луцьк, 27–28 серпня 1998 р. Луцьк, 1998. 160 с.

Скоп Л. Ще раз про ікону “Одигітрія” з Дорогобужа. С. 68–70.

Лев Скоп намагався обґрунтувати передаткування пам'ятки другою половиною XV ст., заперечуючи визнане раннє датування в межах XIII–XIV ст. Автор робить такий висновок після порівняння графічного моделювання форми облич, рук та одягу на іконі з Дорогобужа і на пізніших пам'ятках західно-українського іконопису перемишльської школи, зокрема, таких як поодинокі фігури Деісусного чину з церкви Воздвиження Чесного Хреста в місті Дрогобич Львівської обл. (Дрогобич, Музей “Бойківщина”), “Святий Георгій” з молитовного ряду церкви в селі Тур'є Старосамбірського р-ну Львівської обл. (Національний музей у Львові імені [митрополита] Андрея [(Шептицького)]), “Богородиця Одигітрія” з церкви архангела Михаїла в селі Яворник-Руський (Сянок, Музей народного будівництва), не зафіксованого походження “Богородиця Одигітрія” (Краків, Національний музей). Однак пропозиція такого датування при докладнішому розгляді виявляється заснованою винятково на поодиноких цілком поверхово сприйнятих елементах іконографії, і не схильна враховувати зовсім стилістики самого малярства, яке не має нічого спільного з відображеною на українському ґрунті вже достатньо широким колом безперечних визнаних автентичних зразків традицією пізньосередньовічної доби й однозначно вказує на раннє походження луцької ікони (див. далі).

Пам'ятки скарального мистецтва Волині на межі тисячоліть: питання дослідження, збереження та реставрації. Науковий збірник. Матеріали VI

міжнародної наукової конференції з волинського іконопису, м. Луцьк, 1–3 грудня 1999 р. Вип. 6. Луцьк, 1999. 186 с.

Александрович В. Традиції мистецької культури княжої доби у волинських іконах XVI століття. С. 36–43.

В. Александрович вперше запропонував можливість докладно розглянути на волинському матеріалі й осмислити еволюцію мистецької культури княжої доби у її відображенні в ідентифікованих волинських іконах XVI ст. Зокрема, проаналізовано і порівняно ікони “Богородиця Страсна” з церкви апостола Луки у селі Доросині Рожищенського р-ну Волинської обл. (Львівська національна галерея мистецтв імені Б. Г. Возницького – Музей-заповідник “Одеський замок”), “Богородиця Одигітрія” з церкви Покрову Богородиці у селі Стрільськ Сарненського р-ну Рівненської обл. (РОКМ), “Богородиця Одигітрія” з церкви Різдва Богородиці у селі Стадник Острозького р-ну Рівненської обл. (Державний історико-культурний заповідник, м. Острог), “Пророк Ілля з історією” з церкви пророка Іллі в місті Дубно Рівненської обл. (Державний історико-культурний заповідник, м. Дубно). Подано висновок про особливо важливу роль традицій княжої доби на пізньосередньовічному етапі розвитку релігійного малярства Волині як свідчення нерозривного взаємозв'язку окремих періодів його еволюції на місцевому ґрунті. Водночас за малочисельності найдавнішої малярської спадщини регіону пізні відображення тогочасного досвіду здатні стати істотним доповненням до уявлень по цей важливий аспект традиції.

У збірнику вміщено три публікації, присвячені іконі Богородиці з Емануїлом з Покровської церкви в Луцьку. Дві з них належать науковим співробітникам Національного художнього музею України, де нині зберігається ікона.

Членова Л. Використання радіо-вуглецевого методу для датування творів українського іконопису XIII–XVI ст. з колекції НХМ України. С. 92–95.

Лариса Членова навела результати визначення часу виконання ікон XIII–XVI ст. з використанням радіо-вуглецевого методу. Йдеться про 5 найдавніших пам'яток музейної колекції, втім луцької ікони Богородиці XIV ст.

Белікова Г. Богоматір Одигітрія (Перивлетта) Волинська. Перша половина XIV ст. (Матеріали до зведеного каталогу волинської ікони). С. 95–98.

Галина Белікова опрацювала ікону до зведеного каталогу волинських ікон у музейних збірках України. Подано її детальну характеристику, викладено дані наукового паспорту. Вміщено також чорно-білі фотографії стану до реставрації та в процесі реставрації, а також ряд документів, зокрема протоколи реставраційних рад і висновки рентгенологічного дослідження, вперше репродуковано до того не відзначену в літературі давню срібну шату XVIII ст., з якою ікона надійшла до музею.

Скоп Л. До проблеми атрибуції ікони “Волинська Богоматір” із церкви Покрови міста Луцька. С. 98–100.

Автор висловив припущення, що за стилістикою ікона Богородиці з Покровської церкви в Луцьку могла бути виконана західноукраїнським іконописцем у межах середини XV ст. Проте це некоректне визначення, суперечне стійкому комплексові стилістичних ознак малярства та іконографії. Воно сприймається варіацією безпідставного пізнього датування ікони, яке без будь-якої аргументації висунув у 1978 р.² й відтоді активно поширює В. Пуцко.

² Пуцко В. Г. Г. Логвин, Л. Міляєва, В. Свенціцька. Український середньовічний живопис. Ukrainian Medieval Painting, Київ, 1976, 28 стр. + 109 табл. *Russia Medievalis*. V. 5.1. München, 1978. S. 248.

Буднікова В. Каталог фресок церкви Іоанна Богослова із фондів державно-го історико-культурного заповідника в м. Луцьку. С. 105–107.

Валентина Буднікова, науковий співробітник заповідника, запропонувала перелік та опис фрагментів фресок (13 одиниць збереження), віднайдених при археологічних дослідженнях руїн собору святого Іоана Богослова на території Луцького замку. Фрески виявила в 1984–1986 рр. археологічна експедиція Ленінградського відділення Інституту археології Академії наук СРСР під керівництвом Мар'яни Малевської. Подано чорно-білі ілюстрації шістьох найцікавіших фрагментів фресок.

Малевська М. Церква Іоанна Богослова в Луцьку – заново відкрита пам'ятка архітектури XII століття. С. 108–124.

Археолог М. Малевська навела результати вивчення залишків собору святого Іоана Богослова в Луцьку, спорудженого у другій половині XII ст. в центрі замку. Запропоновано план реконструкції Верхнього замку із забудовою XII–XVI ст., обмірний план, розрізи церкви з різних сторін, схематичний план реконструкції та ін. Публікацію ілюструють фотографії з розкопів, а також фрагмент фрески “Лик Христа”, яку авторка датує другою половиною XIV ст.

Пам'ятки сакрального мистецтва Волині на межі тисячоліть. Матеріали VII міжнародної наукової конференції з волинського іконопису, м. Луцьк, 27–28 листопада 2000 р. Вип. 7. Луцьк, 2000. 109 с.

У вересні 2000 р. до фондів Волинського краєзнавчого музею родина мешканки Луцька Надії Горлицької передала унікальну пам'ятку візантійського іконопису – ікону Холмської Богородиці, спершу віднесена до XI–XII ст.³ Відтоді в матеріалах конференцій з'явився присвячений їй окремий розділ, а в 2010 р. до 10-річчя передачі видано спеціальний збірник публікацій про ікону з різних видань, що вийшли упродовж цього десятиліття⁴.

Ковальчук Є. До питання комплектування збірки сакрального мистецтва у Волинському краєзнавчому музеї. С. 13–14.

Уперше йдеться про передачу ікони Холмської Богородиці до Волинського краєзнавчого музею, вказано її інвентарний номер (I-453), наведено коротку історію.

Квасюк А., Романюк О. Холмська Чудотворна ікона Божої Матері. Повернення з небуття. С. 14–18.

Реставратори Волинського краєзнавчого музею Анатолій Квасюк та Олена Романюк розповідають про історію Холмської ікони, аналізують стан збереження, пошкодження авторської малярської поверхні. Подано фотографії загального вигляду ікони та фрагменти до реставрації під записом.

Горлицька Н. Спогади про Холмську чудотворну ікону. С. 18–19.

Надія Горлицька, родина якої зберігала ікону після того, як їх батько, о. Гавриїл Коробчук, виїжджаючи при виселенні українців з Холмщини, вивіз реліквію в Україну, виклала окремі збережені в родині та її пам'яті епізоди новітньої історії холмської святині.

Ременяка О. Ікона Холмської Божої Матері. С. 19–20.

Онуфрійчук М. Холмська ікона Божої Матері в переказах і легендах. С. 21–22.

³ Найдокладніше досі дослідження ікони з датуванням зламом XII–XIII ст. див.: *Александрович В.* Холмська ікона Богородиці з Емануїлом (Студії з історії українського

мистецтва. Т. 5). Львів, 2018.

⁴ Ікона Холмської Богородиці: дослідження та матеріали. Науковий збірник. Луцьк, 2010. 237 с., іл.

Луц В. Невідомі пам'ятки сфрагістики і металопластики Волині домонгольської доби. С. 22–24.

Опубліковано віднайдені незадовго до того печатки та металеву накладку з ликом ангела XII–XIII ст. з території Володимира і Дорогобужа.

Мельник В. Історія відкриття та дослідження пам'яток монументального малярства княжої Волині. С. 24–26.

Віктор Мельник виклав історію відкриття наприкінці XIX ст. фрагментів фресок з малярського ансамблю другої половини XII ст. в Успенському соборі у Володимирі та фресок другої половини XIV ст. в руїнах собору святого Іоана Богослова в Луцьку.

Александрович В. Ансамбль ікон переддвітарної огорожі середньовічних храмів Волині. С. 26–34.

Характеризуючи історичний розвиток ансамблю ікон інтер'єрів середньовічних храмів волинського регіону, дослідник використовує широкий фонд писемних і образотворчих пам'яток XIII–XVI ст., втім маловідомих і вперше впроваджених до наукового вжитку

Дацюк І. “Богородиця Одигітрія” в іконописі Волині (композиційний підхід). С. 54–55.

Пам'ятки сакрального мистецтва Волині. Матеріали VIII міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 13–14 грудня 2001 р. Вип. 8. Луцьк, 2001. 170 с.

Михайлова Р. Культ святого Георгія у Галицько-Волинській Русі. С. 12–15.

Дослідниця розглянула іконографію образу святого Георгія через ряд археологічних об'єктів XII–XIII ст., зокрема образків-медальйонів, печаток, ін.

Міляєва Л. Ікона Холмської Богоматері – Redivivus phoenix – очима Якова Суші. С. 45–47.

Доктор мистецтвознавства Людмила Міляєва, спираючись на книгу Якова Суші “Фенікс...”, запропонувала ще одну тему досліджень, пов'язаних з іконою Холмської Богородиці, а саме: як непересічна людина XVII ст. сприймала твір мистецтва. Авторка відзначає, що в характеристиці пам'ятки у Я. Суші вражає багатогранність і стереоскопічність дослідження. Він подає не лише інформацію про історію ікони, її іконографію і стан збереження, а й оцінює майстерність митця та викладає уявлення про мистецьку магію образу. Л. Міляєва назвала Я. Сушу першим українським мистецтвознавцем.

У збірнику наведено також документи і публікації про Холмську ікону з інших видань (С. 47–102).

Stefański J. Zarys dziejów kultu obrazu Matki Boskiej Chełmskiej. С. 99–100⁵.

Александрович В. Відтворення символу. С. 100–102⁶.

Це перша публікація про ікону Холмської Богородиці після її віднайдення і передачі до Волинського краєзнавчого музею у вересні 2000 р.

Рудецький П. Імена святих та титулатура православних храмів Луцька періоду середньовіччя. С. 110–111.

Колосок Б. До історії луцької Дмитрівської церкви. С. 112–113.

Дослідник архітектурної спадщини Волині Богдан Колосок розглянув датування втраченої Дмитрівської церкви в Луцьку та етапи її змін від XIII до XVIII ст.

⁵ Передрук за: Lubelszyzna. Nr 2. Lublin, 1996.

⁶ Передрук за: Критика. Ч. 1–2(39–40). Січень–лютий 2001. Володимир Алексан-

дрович разом з Віктором Луцем першими атрибутували пам'ятку після її надходження до музею як оригінал Холмської ікони Богородиці.

Сакральне мистецтво Волині. Матеріали ІХ міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 31 жовтня – 1 листопада 2002 р. Вип. 9. Луцьк, 2002. 158 с.

Квасюк А., Романюк О. Перший етап реставрації та дослідження Чудо-творної Холмської ікони Божої Матері. С. 43–48.

Реставрацію Хомської ікони Богородиці проводив А. Квасюк при участі О. Романюк від 16 листопада 1996 р. спершу приватно, а від вересня 2000 р., після її передачі, – музейній реставраційній майстерні. У публікації наведено стислий звіт про початковий етап виконання консерваційно-реставраційних заходів.

Цитович В., Братушко Ю., Тимченко Т. Технологічні дослідження ікони “Богоматір Холмська”. С. 48–52.

Дослідження Володимира Цитовича, Юлії Братушко й Тетяни Тимченко пропонують матеріали техніко-технологічного вивчення ікони, яке від кінця 2000 р. провадили співробітники Національної академії образотворчого мистецтва та архітектури й Національного науково-дослідного реставраційного центру України (м. Київ). Дані про технологію та стан збереження пам'ятки отримано як у результаті візуального спостереження, так і за допомогою оптико-фізичних та фізико-хімічних методів, дослідження в ультрафіолетовій та інфрачервоній зонах спектру, методу інфрачервоної спектроскопії (В. Цитович), емісійного спектрального аналізу, мікрохімічного аналізу (Ю. Братушко), рентгенографування (С. Нерезов).

Вивчення технологічних особливостей ікони підтвердило її раннє походження, особливо в аспекті специфічних прийомів письма ликів візантійського іконопису XII ст. Дослідження в УФ променях дало змогу виробити висновки про збереження авторського малярства. Загальну площу відлілого первісного малярства визначено приблизно на 70 %. Рентгенографування показало стан збереження пам'ятки, авторської малярської поверхні, структуру деревини, межі втрат малярства, перекритих пізнішими доповненнями, розташування дрібних цвяхів від прикріплених різного часу прикрас, виявило паволоку. Стратиграфію малярства, склад ґрунту й пігментів в окремих шарах охарактеризовано з використанням фізичних, хімічних та фізико-хімічних методів дослідження. Це – емісійний спектральний аналіз, інфрачервона спектроскопія, мікроскопія у поляризованому відбитому світлі, люмінесценція матеріалів при ультрафіолетовому збудженні, мікрохімія. У результаті досліджень встановлено, що кількість шарів авторського малярства коливається від трьох до п'яти, їх загальна товщина сягає близько 40 мкм.

Публікацію доповнено фотоілюстративними матеріалами і таблицями.

Диба Ю. Архітектура ротонди “Св. Михаїла Великого” у Володимирі. С. 60–64.

Автор на підставі археологічних матеріалів датував володимирську Михайлівську ротонду першою половиною XIII ст. На основі літописних та пізніших документальних свідчень доведено використання ротонди як храму східного обряду з-перед 1268 р. та спростовано думку, нібито тип храму-ротонди з походження є “латинським” і, внаслідок цього, – неканонічним для руської Церкви. Дослідник ствердив, що Володимирська церква архангела Михаїла належить до української мистецької спадщини княжої доби. У публікації подано архітектурні креслення загальної вигляду проекту реконструкції пам'ятки та його розрізи.

Мазурик Ю. Хрест-енколпійон з літописного Угровська. С. 107–109.

Археолог Юрій Мазурик, дослідник літописного Угровська над Бугом, оприлюднив віднайдений у польовому сезоні 1999 р. під час роботи археологічної експедиції Волинського та Любомльського краєзнавчих музеїв при

дослідженні городища княжої доби – літописного Угровська біля села Новогрузьке Любомльського р-ну хрест-енколпійон XII–XIII ст. Подано зображення та характеристику знахідки і її аналоги.

Волинська ікона: дослідження та реставрація: науковий збірник матеріали X міжнародної наукової конференції, 17–19 вересня 2003 р., м. Луцьк. Вип. 10. Луцьк, 2003. 208 с.

Пуцко В. Волинський іконопис XIII–XVIII ст. Основні тенденції розвитку. С. 16–27.

В. Пуцко запропонував своє бачення витоків волинського іконопису, а також шляхи надходження на Волинь візантійських ікон. Подано, як і в попередніх публікаціях, власне датування найдавніших волинських богородичних ікон Дорогобузької та Луцької відповідно близько 1300 р. та 1500 р.

Александрович В. Ікона Богородиці Страсної з церкви апостола Луки в Доросині. С. 27–35.

Автор аналізує виконану, за його визначенням, після 1516 р. згадану ікону Богородиці Страсної з церкви в селі Доросинь та ідентифікує її як місцеве відтворення константинопольського аристократичного оригіналу третьої чверті XIV ст., привезеного тоді до Луцька й збереженого принаймні до часу створення доросиньської копії. Завдяки цьому пізня репліка виявилася рідкісним свідченням поширення на волинському ґрунті й за умов завершального етапу княжої доби константинопольського елітарного малярства.

Охріменко Г., Остапюк О., Стемковський В. Волинські знахідки давньоруських енкалпійонів. С. 114–116.

Запропоновано огляд знахідок енкалпійонів з території Волинської обл. у фондах музеїв Володимира, Любомля та Луцька.

Розділ II. Холмська ікона Божої Матері. Матеріали до вивчення.

Збірник має окремий розділ, присвячений Холмській іконі Божої Матері, укомплектований з 8 публікацій польських та українських дослідників й добірки документів XIX – початку XX ст. до історії дослідження та побутування Холмської ікони.

Ременяка О. Ікона Богородиці Холмської – знак і значення. С. 83–87.

Лебедев В. Холмська Чудотворна ікона Божої Матері. С. 87–93.

Бредіс Н. Дослідження ікони “Богоматір Холмська” методами неруйнівної рентгенодіагностики. С. 93–94.

Цитович В. Дослідження ікони XI–XII ст. “Богоматір Холмська” в ультрафіолетових променях. С. 95–99.

У статтях Наталії Бредіс і Володимира Цитовича подано результати подальших досліджень ікони Холмської Богородиці у ННДРЦ України.

Документи XIX – початку XX століть про ікону Холмської Божої Матері. С. 100–102.

Скоп П. Ікона “Адорація Холмській Богородиці” з колекції Львівського музею історії релігії. С. 103–104.

Опубліковано інформацію про невідому доти в Україні датовану 1746 р. унікальну монументальну композицію (191x153) давньої збірки Підгорецького замку на Львівщині із зображенням Холмської ікони в оточенні ангелів (Львівський музей історії релігії)⁷.

⁷Єдина досі репродукція: Podhorce. Dzieje wnętr pałacowych i galerii obrazów / Opracowali Jan K. Ostrowski, Jerzy T. Petrus. Przy

współpracy Oksany Kozyr, Tatiany Sabodasz, Angeli Zofii Sołtys. Kraków, 2001. Kat. A 42. Il. 222.

Кондрацюк П. Невідомі ікони Богородиці Холмської в римо-католицьких костелах в Замоїщині. С. 104–106.

Гіль А. Розвиток сучасного культу ікони Богородиці Холмської. С. 106–112.

Златогорський О. Образ Холмської Божої Матері в романі Р. Федорова “Ворожба людська”. С. 112–113.

Волинська ікона: дослідження та реставрація: науковий збірник матеріалів XI міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 3–4 листопада 2004 р. Вип. 11. Луцьк, 2004. 192 с.

Александрович В. Ікона Богородиці початку XVI століття у церкві Різдва Богородиці в Камені-Каширському. – С. 60–68.

При дослідженні ікони привернуто увагу до відображення у ній давньої іконографічної традиції, зафіксованої на старокиївському ґрунті починаючи від XI ст.

Жишкович В. Українські ікони Богородиці XIII–XV століть: іконографічні нововведення. С. 130–135.

Володимир Жишкович розглянув особливості іконографії групи збережених в Україні раннях богородичних ікон, серед них: детально – Дорогобузької Богородиці, а також окремі ікони XIII–XV ст. українського походження, які переховуються у Росії та Польщі.

Мазурик Ю. Фрагмент кам'яної облицювальної плити з урочища “Церковка” літописного Угровська. С. 150–152.

Розділ III. Холмська ікона Божої Матері: матеріали до вивчення.

Цитович В. До проблеми датування ікони “Богоматір Холмська”. С. 138–142.

В. Цитович повернувся до датування ікони Холмської Богородиці. У своєму дослідженні він зіставив її з іконою Вишгородської (Владимирської) Богородиці (перша половина XII ст.) і на основі порівняльного стилістичного аналізу датував Холмську ікону другою половиною XI ст.

Бухало Г. Пречиста повернулася знову. Тепер на Волинь (Спогад). С. 142–143.

Романюк О. Книга “Чудотворна ікона Холмської Богородиці. Повернення з небуття”. С. 143.

Автор, О. Романюк, пише про видання як перший крок до монографії, призначеної стати заключним етапом реставрації ікони Холмської Богородиці.

Огнева О. “Відроджена з попелу”. С. 144–145.

Гаврилюк О. Нова праця про безцінну пам'ятку українського сакрального мистецтва. С. 145–146.

Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XII міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 27–28 жовтня 2005 р. Вип. 12. Луцьк, 2005. 155 с.

Мазурик Ю. До питання інтерпретації полив'яної чаші з археологічних розкопок літописного Угровська, урочище “Церковка”. С. 151–153.

Розділ II. Холмська ікона Божої Матері: матеріали до вивчення.

В окремому розділі зібрані матеріали польських і українських дослідників до історії пам'ятки.

Гіль А. Ікона Божої Матері Холмської під Берестечком 1651 р. С. 87–89.

Позіховська С. Бердичівське видання “Согласуа cudownego obrazu...” як джерело до вивчення Холмської Богородиці. С. 89–105.

Ременяка О. Публікації у польських та російських виданнях кінця XVIII–XIX ст., пов'язані з іконою Богородиці Холмської. С. 109–110.

Романюк О. До питання історії Холмської Чудотворної ікони Божої Матері. С. 110–113.

Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XIII міжнародної наукової конференції, м. Луцьк Луцьк, 2000. Володимир-Волинський. 3 листопада 2006 р. Вип. 13. Луцьк, 2006. 114 с.

Пуцко В. Фольклоризація давнього волинського іконопису. С. 5–7.

В. Пуцко подає поняття фольклоризації іконопису як “архаїзуючий підхід маляра при відтворенні вишуканої царгородської моделі” (про Богородицю Одигітрію з церкви в Дорогобужі); “своєрідний процес деформації класичного стилю в XVI ст. огортає все більше волинських ікон...”. Автор також привертає увагу до використання місцевих етнографічних типів в зображеннях святих.

Позіховська С. До питання про коронацію чудотворного образу Матері Божої Холмської. С. 43–46.

Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XIV міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 29–30 жовтня 2007 р. Вип. 14. Луцьк, 2007. 144 с.

Александрович В. Намісна ікона Спаса початку XVI століття у церкві Різдва Богородиці в Камені-Каширському. С. 8–17.

При опрацюванні новорозкритої намісної ікони Спаса з церкви пророка Іллі в Камені-Каширському привернуто увагу до відображених у ній давніх елементів іконографії, які виказують відкликання майстра до зразків з-поміж не ідентифікованої на місцевому ґрунті малярської спадщини княжої доби.

Бурковська Л. Образ Св. Миколи у творах дрібної пластики Київської Русі. С. 88–93.

Дослідниця розглядає проблеми адаптації візантійських взірців іконографії на киево-руському ґрунті через іконографію та семантику пам’яток дрібної пластики, зокрема невеликих кам’яних іконок XI–XII ст. з образом святого Миколи, й запропонувала висновок: “поетична образність візантійського мистецтва засвоювалась і переосмислювалась митцями Київської Русі на основі давньої слов’янської культури”.

Каліщук О. Борисоглібські та миколаївські енколпіони, знайдені на Волині. С. 93–96.

Авторка на основі аналізу кількох випадкових знахідок з Волині борисоглібського і миколаївського типів енколпіонів XII–XIV ст. стверджує, що стилістика і манера виконання досліджених зразків майстрів княжої доби та відповідність певним тенденціям іконографії засвідчують канонічність зображень як святих Бориса та Гліба, так і святого Миколая.

Голуб В. Особливості реставрації прикрас Чудотворної ікони Холмської Богородиці. С. 105.

Реставратор вищої категорії ННДРЦ України Віктор Голуб подав коротку інформацію про дослідження і реставрацію металевих прикрас з ікони Холмської Богородиці – унікальних витворів золотарського мистецтва стародавньої доби. Попередньо проведено фізико-технологічні дослідження, визначено якісні та кількісні характеристики сплавів, перегородчатих емалей, затверджено програму реставрації. У результаті виконання передбачених реставраційно-консерваційних заходів металеві прикраси набули експозиційного вигляду і виставлені в Музеї волинської ікони.

Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XV міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 25–26 вересня 2008 р. Вип. 15. Луцьк, 2008. 216 с.

Голуб В. Особливості реставрації прикрас з чудотворної ікони Холмської Богородиці. С. 97–105.

В. Голуб пропонує в продовження попередньої (див. вище) публікації про реставрацію чотирьох металевих прикрас, закріплених на поверхні ікони Холмської Богородиці, наводить їх повнішу характеристику з використанням результатів наукових досліджень у процесі реставрації. Зазначені вироби атрибутовано як зразки золотарського мистецтва Київської держави XII–XIII ст. Подано програму та докладний опис процесу реставрації, охарактеризовано стан пам'яток та викладено підсумки вивчення усіх елементів, зокрема визначено склад матеріалу (срібло, золото, мідь, емаль). Описано також актуальний стан збереження поодиноких прикрас, втім наявні на їх поверхні механічні ушкодження.

Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XVI міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 4–5 листопада 2009 р. Вип. 16. Луцьк, 2009. 237 с.

Александрович В. Візантійський імпорт та візантизуюча течія волинського малярства княжої доби. С. 17–27.

Розглянуто один з найважливіших аспектів мистецького синтезу, який відбувся в Україні за княжої доби, визначений характером взаємозв'язку із взірцевою візантійською традицією у малярстві. Автор доводить, що однією з прикметних особливостей тогочасного культурного процесу в Україні став якнайтісніший безпосередній стосунок із взірцевою візантійською культурою не лише на етапі становлення традиції. Така залежність залишалася чинною й надалі, упродовж усієї княжої доби – щонайменше аж до самого зламу XIV–XV ст.⁸ Водночас за аналогами в доробку візантійського малярства уточнено на початок XIV ст. датування Дорогобузької ікони й наголошено на заснованих на відтворенні давніх візантійських зразків в окремих волинських іконах XVI ст.

Савицький В., Свінцицький В., Охріменко Г., Оболончик А. Металеві іконки-підвіски та складні XI–XV ст. з Волині. С. 107–119.

Подано характеристику та каталог металевих іконок XI–XV ст. (63 од.), знайдених у різний час на Волині з ілюстраціями більшості пам'яток. У додатках наведено перелік іконографічних сюжетів таких виробів періоду княжої доби, а також Візантії.

Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XVII міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 21–22 жовтня 2010 р. Вип. 17. Луцьк, 2010. 202 с.

Пуцко В. Проблема наслідування традицій у волинському іконописі XII–XVII ст. С. 6–11.

Автор подав короткий огляд поодиноких позицій волинської іконографії княжої доби, зокрема, традиційно вказавши незмінно пізне у його баченні походження ікони Богородиці з Емануїлом з Покровської церкви в Луцьку щойно з часу близько 1500 р.

Александрович В. Волинська іконографія Спаса у славі. С. 12–39.

При огляді волинських пізньосередньовічних, XVI ст., ікон Спаса у славі привернуто увагу до пов'язань іконографії Спаса на престолі в мистецькій культурі періоду пізньої княжої доби та на конкретних прикладах вперше показано як засновані на спільній київській традиції іконографічні паралелі теми в малярстві Новгороду.

⁸ Докладніше про цей аспект національної релігійної мистецької культури див.: Александрович В. Хрещення Київської держави й утвердження християнської мистецької традиції в Україні: досвід епохи святого

Володимира Великого *Княжа доба: історія і культура*. Вип. 10: Святий Володимир Великий 1015–2015 / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2016. С. 199–228.

Савицький В., Оболончик А. Нові знахідки хрестів-енколпіонів XI–XIII ст. з Волині (За матеріалами з фондів Волинського краєзнавчого музею). С. 196–199.

Наведено огляд віднайдених на території Волинської області енкалпіонів княжої доби у збірці музею.

Розділ II. Холмська Чудотворна ікона Божої Матері.

Розділ присвячений 10-річчю передачі Холмської ікони Богородиці до збірки Волинського краєзнавчого музею й укомплектовано 6 статтями.

Василевська С., Вигоднік А. 10 років Холмської Чудотворної ікони Богородиці у Музеї волинської ікони. С. 125–133.

Наукові співробітники музею подають факти новітньої історії ікони періоду її перебування у збірці музею.

Пуцко В. Холмська ікона Богородиці – святиня давнього Києва. С. 134–137.

Холмську ікону датовано близько 1100 р., викладено іконографію пам'ятки, проводячи паралелі з Вишгородською (Владимирською) іконою Богородиці. Історію побутування пов'язано з Києвом, трактуючи її як найдавнішу царгородську реліквію на теренах України. Однак версія про нібито первісне київське перебування ікони та її перенесення до Холму заходами короля Данила Романовича з Києва при критичному розгляді виявляється не заснованою на переконливих міркуваннях⁹.

Цап М. Митрофорний протоієрей Гавриїл Коробчук: життя і пастирське служіння. С. 138–141.

Наведено факти біографії о. Г. Коробчука, який при виселенні українців з Холмщини перевіз Холмську ікону в Україну.

Гіль А. Ікона Холмської Богородиці в документах початку XVIII століття. С. 142–144.

Сиговський П. Декоративні металеві прикраси на іконі Холмської Богородиці. С. 144–151.

Давидова Г. Чудотворна ікона Холмської Богоматері (Бібліографія). С. 152–156.

Ікона Холмської Богородиці: дослідження та матеріали. Науковий збірник. Луцьк, 2010. 237 с.

Збірник видано до 10-річчя віднайдення ікони Холмської Богородиці. Він пропонує добірку наукових досліджень ікони упродовж десятиліття (2000–2010), опублікованих у наукових та періодичних виданнях (52 позиції). Матеріал розбитий на три розділи: 1. З історії ікони Холмської Богоматері (33 позиції; С. 9–136); 2. Дослідження та реставрація ікони (5 позицій; С. 137–164); 3. Документи та матеріали про ікону (14 позицій; С. 165–235).

Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XVIII Міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 27–28 жовтня 2011 р. Вип. 18. Луцьк, 2011. 234 с.

Мельник В. Володимир і Луцьк – дві традиції оздоблення інтер'єру храму в мистецтві княжої доби. С. 6–9.

⁹ Аргументовану критику цієї інтерпретації див.: *Александрович В.* Мистецькі сюжети холмського літопису князя Данила Романовича: нотатки до відчитання, сприйняття та інтерпретації джерела *Український археографічний щорічник. Нова серія.* Вип. 13–14. Київ, 2009. С. 54–55; *Його ж.* Холм князя і короля Данила Романовича *Александрович В., Вой-*

тович Л. Король Данило Романович (Славетні постаті Середньовіччя. Вип. 3). Біла Церква, 2013. С. 184, приміт. 641. Як виявилось, гада-на холмська ікона київського походження (насправді вона, очевидно, повинна бути визнана не київською, а володимирською: *Його ж.* Мистецькі сюжети... С. 56–57), за свідченням літопису, мала згоріти ще при знаній літописній пожежі Холму: Там само. С. 54.

В. Мельник на основі наукового аналізу, використовуючи дослідження останніх років у царині монументального малярства княжої Волині, порівнюючи розписи володимирського та луцького соборів, доводить існування на волинському ґрунті паралельно двох підходів до монументального малярства. Один з них пов'язаний із київською традицією часів князя Мстислава Ізяславовича й згодом набув поширення у колі князя Володимира Васильковича (†1288). Інший – з Луцьким собором святого Іоана Богослова, де лише в другій половині XIV ст. з'явилося монументальне малярство – спершу на нововимурованій цегляній низькій переддвітарній огорожі і лише згодом як цілісний ансамбль малярства усього інтер'єру храму.

Пуцко В. Тематичний репертуар волинського іконопису XIII–XIV ст. До постановки питання. С. 10–14.

Простежено перелік іконографічних сюжетів, відтворених на іконах з Волині від XIII ст. Автор акцентує увагу на образах Христа і Богородиці, твердить про свідому обмеженість іконографічних сюжетів цього періоду.

Смирнова Е. Деякі спостереження над іконописом Галицько-Волинського князівства XIII–XIV століть. С. 14–21.

Відома російська дослідниця Енгеліна Смірнова відзначила інтенсивність вивчення українського іконопису в Росії останнім часом. Зі стилістичних міркувань вона заперечила вказану в літературі можливість пізнього датування щойно близько 1500 р. ікони Богородиці з Емануїлом з Покровської церкви в Луцьку, визнала раннє походження нововіднайдені ікони Богородиці з Емануїлом із Миколаївської церкви в Камені-Каширському (приватна збірка) та запропонувала погляд про можливість належності до малярської спадщини Галицько-Волинської держави знаної все ще “загадкового” походження ікони Нерукотворного образу (XIII ст.) в соборі у місті Лан (Франція).

Бідзіля Т. Образ Богородиці у волинському іконописі. С. 26–32.

Александрович В. Не зафіксованого походження ікона Волинського краєзнавчого музею й початки української іконографії Спаса у славі. С. 36–48.

Проаналізовано не зафіксованого походження, правдоподібно, – з околиць Луцька, ікону другої чверті XVI ст. “Спас у славі” збірки Волинського краєзнавчого музею як рідкісний пізній переказ ранніх початків української іконографії теми в мистецькій культурі другої половини XIV ст., здогадно засвідчених, насамперед, втраченим ансамблем фресок собору святого Іоана Богослова в Луцькому замку¹⁰.

Розділ III. Холмська Чудотворна ікона Богородиці.

Март К. Навколо однієї пам'ятки... С. 137–142.

Директорка Музею Холмської землі імені Віктора Амброзевича Христина Март подала публікацію про придбаний для збірки музею на Варшавському аукціоні у 2009 р. лист польського короля Яна II Казимира від 10 травня 1651 р. про передачу на депозит ікони Богородиці Холмської під його опіку до Варшави.

Карелін В., Мельніков М. Ікони Холмської Богородиці в Білорусі. С. 140–142.

¹⁰ Докладніше на цю тему пор.: Александрович В. Древнейшие образцы и начало бытования иконографии Спаса во славе в искусстве старокиевской традиции *Институт истории материальной культуры РАН*.

Труды. Т. 48: В камне и в бронзе. Сборник статей в честь Анны Песковой / Редакторы-составители А. Е. Мусин (отв. ред.) и О. А. Щеглова. Санкт-Петербург, 2017. С. 43–52.

Білоруські дослідники Володимир Карелін і Микола Мельніков простежують поширення реплік образу Богородиці Холмської у Білорусі. Під час експедицій 1970-х років виявлено 11 ікон цього зразка в храмах, причому 7 з них знаходились у найближчій до нинішньої Волинської обл. південно-західній частині Брестської обл., 2 – у Мінській і по одній – у Гродненській і Могилівській обл. Наведено світлини трьох з-поміж розшуканих досі на території Білорусі реплік ікони.

Ременяка О. Хранителі ікони Богородиці Холмської. С. 142–148.

Публікуються нововіднайдені архівні матеріали до історії Холмської ікони періоду Першої та Другої світових війн й відомості про людей, причетних до її тогочасних переміщень та збереження.

Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XIX міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 24–25 жовтня 2012 р. Вип. 19. Луцьк, 2012. 237 с.

Мельник В. Трансформація внутрішнього простору собору Івана Богослова в Луцькому замку протягом XII–XIV століть. С. 6–11.

В. Мельник запропонував нові штрихи до вивчення луцького собору святого Іоана Богослова XII–XIV ст. (див. вище). Йдеться про один з аспектів мистецької спадщини Галицько-Волинської держави, яка донедавна вважалася безслідно втраченою. Автор доводить, що знахідки пам'яток іконопису та монументального мистецтва останніх десятиліть, реконструкція окремих з них дають конкретні підстави твердити про багату мистецьку традицію епохи. Облаштування інтер'єрів церков мало не спорадичний, а послідовний характер і було невід'ємною складовою частиною розбудованого комплексу релігійно-мистецьких явищ, розвинutih у країнах спільної східнохристиянської традиції.

Савицький В., Свінцицький В. Давньоруська металева іконка-підвіска із с. Баїв Луцького району. С. 12–13.

Опубліковано мініатюрну богородичну іконку з фондів Волинського краєзнавчого музею, знайдену при археологічних дослідженнях у 2003 р.

Александрович В. Візантійські джерела та італійський слід іконографії намісної ікони Богородиці з церкви пророка Іллі в Камені-Каширському. С. 14–25.

Автор привернув увагу до італійських XIII ст. паралелей іконографії намісної ікони Богородиці з церкви пророка Іллі в Камені-Каширському та інших аналогічних їх слідів в українській пізньосередньовічній іконографії.

Розділ II. Холмська Чудотворна ікона Богородиці.

Вавринюк А. Ікона Холмської Богородиці польсько-українського прикордоння. С. 164–170.

Kondraciuk P. Nieznana publikacja o ikonie Matki Boskiej Chełmskiej. С. 171–176.

Подано інформацію про збуте книжкове видання новели польського письменника Віктора Теофіля Гомуліцького (1848–1919) про Холмську ікону (Варшава, 1919) з окремими невідомими фактами до її історії.

Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XX Міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 27–28 серпня 2013 р. Вип. 20. Луцьк, 2013. 325 с.

Александрович В. Відкриття середньовічних ікон з Волині: підсумок на-самперед останнього двадцятиліття. С. 36–50.

Автор відніс до здобутків загальнонаціонального значення останніх десятиліть ідентифікацію комплексу зразків іконопису Галицько-Волинської держави середини XIII – першої половини XIV ст. Він зосереджується на аналізі трьох оригінальних зразків волинських ікон княжої доби: Холмській,

Дорогобузькій і Богородиці із Покровської церкви в Луцьку (відома в літературі також як Волинська, хоча сама ця назва новітнього походження й не має за собою ніякої історичної традиції) (перша пол. XIV ст.). Останню В. Александрович, відповідно до історично складеної практики, цілком логічно за місцем віднайдення та довготривалого перебування трактує як Луцьку Богородицю. Підсумовано також дотеперішнє відкриття пізньосередньовічних ікон XVI ст., ідентифікованих на теренах Волині, та наголошено на давніх зв'язках тогочасного волинського малярства.

Пуцко В. Волинський іконопис як історико-культурне явище. С. 51–54.

Автор коротко пригадує найстарші волинські ікони, зокрема, традиційно датуючи пізнім часом Луцьку ікону Богородиці з Емануїлом.

Савицький В., Остапюк О. Натільні хрести та підвіски із зображенням хреста VI–XIII ст. у збірці Любомльського краєзнавчого музею. С. 124–133.

Опубліковано каталог відповідної групи фонду однієї зі знаних регіональних колекцій Волині.

Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XXI міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 16–17 жовтня 2014 р. Вип. 21. Луцьк, 2014. 350 с.

Тоцька О., Тоцький І. Холмська Чудотворна ікона Божої Матері в системі класифікацій Богородичних ікон. С. 19–21.

Автори пропонують свою оригінальну систему класифікації богородичних ікон. У систему дослідження включають ікону Холмської Богородиці, розглядаючи її в кожній із запропонованих типів класифікації. Подана система передбачає визначення ікони: за типом іконографії (запропоновано 4 типи); за хронологією появи; за географією перебування; за змістом назви; за колористикою; за композиційним вирішенням; за сюжетною основою; за чудотворністю.

Шевлюга О. До генези українського іконостаса (середина XIII–XIV ст.) С. 165–172.

Авторка стверджує, що формування низького українського іконостасу відбувається упродовж XIII–XIV ст. і вже в XIV ст. він замінив собою передвівтарну огорожу. У цей період формується досить гнучка іконографія Деїсного чину, набувають поширення різні іконографічні зводи зображень Богородиці і Христа. Висловлено думку про залежність варіантності складу іконостасів і технік їх виконання ще й від того мурованою чи дерев'яною була конкретна церква. Дослідження стосується рухомих пам'яток з мурованих і дерев'яних церков Галичини та Волині.

Ременяка О. Хранителі ікони Богородиці Холмської. Всеволод Волканович. С. 222–230.

Наведено матеріали особистого архіву В. Волкановича, зокрема, з відомостями до історії перенесення Холмської ікони з Києва до Холму у вересні 1943 р., де докладно описано обставини цієї події та подано справжню її хронологію.

Тоцький Л. Акафіст Богородиці Холмській Брата Віктора як поетичний твір. С. 275–276.

Белікова Г., Бурлака О. Ікони Волині в колекції Національного художнього музею України. С. 282–336.

Подано вступну статтю і каталог ікон волинського походження у колекції НХМ України. Волинські старожитності наявні в багатьох групах зберігання музейного фонду. У статті розкрито історію комплектування волинських пам'яток у різні історичні періоди, починаючи від 1899 р., охарактеризовано шляхи їх надходження до музею. Зокрема, проаналізовано придбання

експедицій Д. Щербаківського 1910, 1912, 1926, 1927 рр., переділ колекції між музеями Києва у 1930–1940-х роках та поповнення фондів експедиціями на Волинь 1960-х років за участю Лариси Членової, Людмили Міляєвої, Григорія Логвина. У статті розміщено карту Волинської губернії із зазначенням походження волинських ікон колекції.

У збірці знаходиться 41 ікона з Волині, з них 38 включено до каталогу та подано їх світлини. Автори приділяють особливу увагу іконі Луцької Богоматері першої половини XIV ст., зокрема історії її надходження до музею, атрибуції, реставрації і т. ін. Подано дві ілюстрації ікони в шаті з часу надходження до музею та без неї після реставрації. Наведено дані наукового паспорту та найповнішу досі бібліографію ікони.

Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XXII міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 21–22 жовтня 2015 р. Вип. 22. Луцьк, 2015. 224 с.

Александрович В. Малярство середньовічного Луцька. С. 3–23.

Відслідковуючи історію луцького середньовічного малярства XIV–XVI ст., дослідник аналізує ранні пам'ятки волинської мистецької спадщини – фрески з собору святого Іоана Богослова у Луцькому замку та ікону Богородиці з Покровської церкви в Луцьку, яку аргументовано віднесено до другої чверті XIV ст., а також титульний аркуш переписаного в Луцьку Псалтиря 1394 р. (Флоренція, Бібліотека Лауренціана).

Мазурик Ю., Гулько Г. Нові знахідки енкалпійонів на Волині у 2015 році. С. 189–192.

Публікуються три енкалпійони з приватних колекцій, віднайдені на території населених пунктів Ковельського р-ну Волинської обл.

Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XXIII міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 19–20 жовтня 2016 р. Вип. 23. Луцьк, 2016. 246 с.

Александрович В. “Богородиця з Емануїлом” з церкви святого Миколая у Камені-Каширському. С. 3–19.

Проаналізовано опубліковану 2003 р. й віднесену в літературі до XII–XIII ст. ікону Богородиці з Емануїлом з церкви святого Миколая у Камені-Каширському (приватна збірка). На підставі докладного стилістичного, іконографічного та палеографічного аналізу й зібраних аналогій стверджено відсутність у ній ознак мистецької культури княжої доби. Ікону інтерпретовано як зразок волинського малярства другої чверті XVI ст. – один з новіших та немало переосмислених прикладів поширення на місцевому ґрунті давньої іконографії, вперше на волинському ґрунті зафіксованої в іконі з церкви пророка Іллі у Камені-Каширському.

Новікова Г., Бредіс Н. Техніко-технологічні дослідження та їх роль у вивченні ікони “Богородиця Холмська”. С. 76–79.

Підсумовано результати техніко-технологічних досліджень ікони Холмської Богородиці, проведених у ННДРЦ України. Частково відповідні матеріали опубліковано в статтях В. Цитовича, Т. Тимченко, Ю. Братушко, Н. Бредіс у попередніх наукових збірниках матеріалів конференцій (див. вище). Зусилля були спрямовані на вивчення техніки і технології малярства й докладнішому датуванні. Результати візуального і стилістичного аналізів доповнено дослідженнями ґрунту, фарбового шару, матеріалам, отриманим завдяки спеціальним видам фотографування в інфрачервоних, ультрафіолетових та рентгенівських променях.

Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XXIV міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 19–20 жовтня 2017 р. Вип. 24. Луцьк, 2017. 261 с.

Пущко В. Ліснянський кам'яний рельєф – відтворення ікони Холмської Богородиці. С.104–108.

Ліснянська кам'яна іконка XV ст. з Підляшшя (Провемон, Нормандія, Франція) інтерпретована як відтворення ікони Холмської Богородиці.

Мельник В. Вивчення пам'яток монументального малярства Волині княжої доби на основі археологічних джерел. С. 187–194.

Розглянуто археологічно віднайдені зразки монументального малярства княжої Волині – фрагменти фресок собору святого Іоана Богослова в Луцькому замку у їх пов'язанні з традицією іконопису, втім на основі залучення писемних джерел.

Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XXV міжнародної наукової конференції, присвяченої 25-річчю Музею волинської ікони, м. Луцьк, 25–26 жовтня 2018 р. Вип. 25. Луцьк, 2018. 261 с.

Гулько Г. Маловідома сторінка з історії Холмської ікони Божої Матері (1649–1651 рр.). С. 303–307.

Геннадій Гулько, спираючись на писемні джерела, розглянув окремі аспекти історії ікони Холмської Богородиці в контексті подій періоду Національно-визвольної війни українського народу 1649–1651 рр. та релігійної ситуації того часу в Україні, простежив роль історичних осіб – єпископа Якова (Суші), польського короля Яна II Казимира, шляхтичів з Холму братів Павловських у тодішній долі чудотворного образу.

Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XXVI міжнародної наукової конференції, присвяченої 115-ій річниці від дня народження українського мистецтвознавця Павла Жолтовського, м. Луцьк, 24–25 жовтня 2019 р. Вип. 26. Луцьк, 2019. 360 с.

Гулько Г. Холмська ікона Богородиці: інтерпретація окремих сторінок її історії. С. 177–181.

Публікації на теми мистецької культури княжої Волині та її традиції, загалом, посідають скромніше місце в загальному обсязі тематики луцької конференції, серед яких, відповідно до фонду мистецької спадщини регіону, домінують матеріали Нової доби. Водночас у музейних збірниках побачили світ немало вартих уваги досліджень, здатних істотно розширити давніші, тоді ще достатньо скромні уявлення про цей важливий період місцевої традиції, збагатити фонд відповідних відомостей новими важливими фактами як княжої доби, так і продовження її досвіду в наступні історичні періоди, насамперед у релігійному малярстві XVI ст. Завдяки цьому збірники луцьких музейних конференцій стали важливим форумом оприлюднення найновіших результатів досліджень і відкриттів спадщини релігійної мистецької культури Волині, посилено доклалися до їх стимулювання. Водночас вони виявилися єдиним таким спеціальним виданням в Україні. Наведені на їх сторінках матеріали зайняли своє помітне місце серед доробку літератури з проблем історії мистецької традиції княжої доби на західноукраїнських землях, виступивши окремим самостійним явищем новітнього наукового досвіду.